

مازندرانگردی چهار زن اروپایی

بمون تپوری

bamun@tabarestan.info

چهارشنبه 19 نوامبر 2014 / 28 آبان 1393

در میان سفرنامه نویسان ، چهار زن رایافتم که مازندران را دیدند و فراخور خویش نگاشتند. بر آن شدم برای گزارش دو از کار سفرنامه نویسان بیگانه در مازندران ، پیش روی نهم. بادا که بیشتر بدانیم و بشناسیم. این چهارتن را برپایه نام، شناساندم. زمان دیدار از مازندران را همان آغاز آورده ام.

استارک (1930 – 1 م)

استارک، دیم فریا مادلین Stark, Dim Freya Madeleine (پاریس 1893 م- ؟) پژوهشگر، نویسنده و کارمند دولت انگلیس. در پاریس به دنیا آمد. به سبب کار خانواده اش از کودکی به دشواری های سفرخو گرفت. از پنج سالگی زبان های انگلیسی، فرانسه و ایتالیایی را آموخت. تحصیلاتش را در کالج بد فورد و آموزشکده مطالعات شرقی لندن به پایان برد و از همین زمان بر آن شد که زبان عربی بیاموزد. هنگام جنگ جهانی اول (1914-8) از کارمندان برجسته دولت انگلیس در عدن، مصر، عراق ، هند، آمریکا و ایتالیا بود. همچنین چندی را به پرستاری زخمی شدگان آوردگاه های ایتالیا گذراند. با پایان یافتن جنگ چند سالی به فراگیری زبان عربی گذراند. در همین روزگار به گروه نویسندگان روزنامه انگلیسی تایمز بغداد پیوست. از آنجا که وی در کوهستان های اسکاتلند و آلپ پرورش یافته بود، برای همین در برخورد با کوه نشینان و نیر در پژوهش ها بردباری بسیاری از خود نشان می داد. استارک سفرهای زیادی به جاهای گوناگون به ویژه خاورمیانه نمود. پس از Marco Polo جهانگرد پر آوازه ونیزی ، استارک دومین اروپایی است که کوه های نیپال را پیمود. وی انگیزه سفرهایش را خواندن کتاب هزارو یک شب ، بیماری دراز مدت ، خواسته های شخصی ، درک هستی و خوشگذرانی آورده است. بر پایه نوشته همو ، از آنجا که مأموران مرزی کشورها انگیزه اش رادرك نمی کردند، پیشه اش را حشره شناس، مردم شناس و جزاین می شناساند!

وی سال های 1930 – 1309 / 10 – خ به ایران آمد . آورده اند که از همین روزگار دوستدار تاریخ ایران و زبان فارسی شد. در نخستین سفرش به ایران ، غرب البرز را دید . وی در همین سفر جستجویش را در باره دژ الموت و اسماعیلیان دنبال کرد. همین پژوهیدن سبب شد که از پیوندگان پیشگام تاریخ و پایگاه های اسماعیلیان بشمار آید.

در 1932 هنگامی که از راه بغداد و رود سعید مره علیا ، غیر قانونی به ایران می آمد ، گرفتار مأموران مرزی ایران شد و ناچار از ایلام به عراق بازگشت. سال های 1934-9 را در عربستان سعودی گذراند. از 1939 به خدمت وزارت اطلاعات انگلیس در آمد و به عدن گسیل شد . سالی برنیامد که مأموریت مصر یافت . دیگر بار به خواست سرریدر بولارد، سفیر کبیر انگلیس در تهران، در اردیبهشت 1320 خ، به ایران آمد و چندی را با همو در پایتخت گذراند . با یورش آلمان و ایتالیا به مصر، برنامه سفر درون ایران را رها ساخت و بی درنگ به قاهره بازگشت. تا 1942 در مصر گذراند و سپس به بغداد رفت و از 1944 به آمریکا و کانادا فرستاده شد. خدمات و نوشته های استارک برای انگلیسی ها چندان ارزنده بود که بارها وی را ستودند و چند مدال و نشان علمی: مانگوپارک از انجمن سلطنتی اسکاتلند، سر پرسی سایکس از انجمن سلطنتی آسیای مرکزی، فاندز از انجمن سلطنتی جغرافیایی ، برتون از انجمن سلطنتی آسیای پاداش گرفت . تا کنون نزدیک 30 نوشته از او چاپ شد که پاره ای از آنها در زمینه شمال ایران است . در این میان سفر نامه الموت ، لرستان و ایلام با ترجمه و افزوده های علی محمد سالکی در ایران چاپ شد (تهران: علمی ، 1364) نخستین چاپ انگلیسی این کتاب 1934 است که در گردانیده فارسی به خطا 1936 آمد. رویکردی، نامش را ف . ستارک آورد. بخشی از نوشته هایش:

- *Assassin`s Valley and Lamesar Pass . GJ 79, 1931,48-60 .
- * The Assassin`s Castle of Lambesar. GJ 80,1932,47-56.
- * The Bronzes of Luristan. GJ 80,1932,498 & foll.
- * Among the Tribesmen of Luristan . Listener 28, June 1933,1007-8 .
- * A Fortnight in Northwest Luristan . CM 75, July 1933,43-61;following issue, London. Aug 1933,158-76.
- * The Pusht-i- Kuh. GJ 82,1933,247-259.
- * Country of the Assassins (Elburs Mountains, Persia) . JRCAS,1934, 227-87.
- * Motoring in Persia. CM 76,London. 1934,558-68 .
- * The site of the City of Kalar in Kalar Dasht. GJ 83, 1934, 211-217.
- * The Valleys of the Assassins,and Other Persian Travel. London.1934.
- * A Persian Inscription on the Minaret of Saveh. GJ 85,1935, 69-70 .
- * Luristan. JRAS,1935,241-51 .
- * The Valley of the Assassins to the Caspian sea. SGM 53, 1937,155-166.
- * La Vallee des Assassins Texte integral de Ianglais par Mme Marthe Metzger. Paris .Jesers ,1946 .
- * Perseus in the wind . [Wood engravings by Reynolds Stone].London .J.Murray,1949 .
- * Das Tal der Moder. Persische Reisen ,1949 . [For criticism see: Julius F.Gluk.Stuttgart. Museum Fur Lander-und Volkerlunder,Jahrbuch des Lindemuseums,Neue folge,I.bd., 1951 .]
- * Traveller`s prelude.London.J.Murray,1950 .
- * Beyond Euphrates: Autobiography 1928-1933 . London.J.Murray,1951 .

* Rocky Fastnesses of the Hashishin, the Dread Secret Society of Medi-aeval Persia., LN 9, Sept, 328-3 .

* Freya Stark in Persia. By Malise Ruthven (Editor) St. Antony` s Colege, 1997.

استارک، فریا. سفرنامه الموت ، لرستان و ایلام . ترجمه و حواشی علی محمدسالکی . تهران : علمی ، 1364 ، ذ+431 رویه .
نگاره . [دیدار از غرب مازندران، رویه های 287-288 ، 323-404 ، پراکنده پیرامون راه و جغرافیای مازندران 232 ، 237 ،
252] .

+++++

روزن (1933 م)

روزن ، مادفن Rosen, Maud von (1903م-؟) ایران گرد سوندی . گویا از مردم استنکلم بود . وی را کنتس آوازه دادند ولی در زندگی نامه های خاندان روزن نشانی از وی نیافتیم. از پیشه اش همین اندازه آگاهی که به نام وی کتابی در زمینه آمریکا به چاپ رسید (1933) پیدا نیست به چه انگیزه ای 30 سپتامبر 1933 سوی ایران شد. به ا.ج. شوروی (پیشین) رفت. در باکو برکشتی نشست و به انزلی درآمد . شبی را در رشت سرکرد و آنگاه در تهران جای گزید . نزدیک 9 ماه در ایران گذراند . به مازندران و چند استان دیگر سفر کرد . از مهمانی های سفارت سوئد تا جشن گشایش بخشی از راه آهن مازندران ، با هم میهنانش نشست و برخاست داشت . با آیین مردم و اسلام آشنا شد و به کوی تن فروشان پایتخت نیز سرکشید. جز این خود را دوستدار دیرینه شناسی نمایاند و با عتیقه فروشان نیز داد و ستد بایسته داشت . پس از آن که به کشورش بازگشت . بریده هایی از دیده ها و شنیده ها را نوشت و همچنان زندگی و کارنامه خود را از گونه ، پوشیده نگه داشت . سفرنامه اش را با کنایه: انشاء الله (اگر خدا بخواهد) ... نام نهاد و سال 1935 پخش کرد. در گذر زمان ع.م. عبادی چاپ انگلیسی همین نوشته را به فارسی برگرداند ؛ وی را کنتس مادفون روزن نامید و بی آن که شناس نامه ای برایش بنگارد ، پیوستی بر فراز د و نمایه پایانی بسازد، به زیور چاپ آراست (سفری به دور ایران. تهران : پاژنگ ، 1369). رویکردی آغاز سفرش را 1934 دانست .

روزن ، مادفون . سفری به دور ایران . ترجمه از زبان سوندی به انگلیسی از اولین سی رامسدن . ترجمه فارسی علی محمد عبادی . تهران : پاژنگ ، بهار 1369 ، 347 رویه .

(بخش 13-14 ، کولاک و برف – منظره زیبایی کوهستان ، میانه دسامبر 1933 / آذر 1312خ. در زمستانی زودرس با مهندس سوندی بر اتومبیل نشست . از فیروزکوه گذشت و در عباس آباد پیاده شد. گشایش تونل راه آهن اینجا را

دید و هم بزم کارکنان سوندی راه آهن شمال شد. شبی گذراند. بامداد دیگر سوی کرانه بابلسر راندند که بیشتر به خوشی بگذراند).

+++++

سرنا(1877م)

سرنا ، کارلا Serena, Carla سرشناس به مادام سرنا. جوینده و گزارش نویس اروپایی. وی را ایتالیایی شناساندند ولی سند ارزنده ای به دست نیامد که این پندار را درست بدانیم. از پیشه اش همین اندازه آگاهی که در فرانسه می زیست و چون مردم این کشور سخن می گفت. تا اندازه ای آلمانی هم می دانست. گویا در نخستین سفر ناصرالدین شاه قاجار به اروپا (1873) در فرانسه با وی آشنایی یافت. بر پایه ناشناس ماندن ، پشتوانه های شناخته و ناشناخته ، نشست و برخاست با ناصرالدین شاه ، ژرف پویی در لایه های گوناگون جامعه ایران ، هم نشینی با بخشی از بیگانگان ایران نشین و بدپرانی درباره گستاکیگر Gasteiger (1823-1890) گمان داریم که از پنهان پژوهان درباری ، شاید فرانسه ، بود و برای برآورد رخنه هرچه بیشتر به ایران گسیل شد. زمانی را در روسیه گذراند و دیده هایش را در دو کتاب نوشت. آنگاه به بهانه درمان بیماری در کناره گرم دریای مازندران ، با کشتی به بابلسر آمد (نوامبر 1877/آبان 1256خ) ولی بی درنگ سوی تهران شد. چند ماهی در پایتخت گذراند و از گشاده دستی ایرانیان بهره بسیار گرفت. با همبستران شاه و همسران فرودستان نشست. به بزم های توانگران و سوگواری تهی دستان سرکشید. به فندی از درویش ناشناخته فرانسه دان تا کاردار ایرانی را می دید و بهره می جست. همچنین آگاهی های برجسته ای از چاپ و نشر ، روزنامه نگاری و جنبش بابیه به دست آورد. همین که دستور کار خویش برآورد و ناصرالدین شاه نیز برای دومین بار رهسپار فرنگ شد (پایانی بهار 1257خ/1878) سرنا هم تهران را پشت سر گذاشت. در انزلی بر کشتی نشست و به آستارا رفت. از آنجا روسیه را بیمود و به پایگاهش بازگشت. پس از 3 سال دست چینی از گزارش ایران گردی او به چاپ رسید :

.Souvenirs Personnels. Mon Voyage. Une Europeenne en Perse. Paris, 1881

پس از چندی بخش های دیگری را از ذهن بیرون کشید و از نوشته های دیگران نیز سود جست. بر کتاب پیش نوشته، پیرایه های تازه ای است و فریبده ، پیشکش پادشاه ایتالیا نمود و با نام دیگری پراکند :

.Hommes et choses en Perse. Paris, G.Cochar Pentier, 1883

از آن پس چون گذشته ناپیدا شد و جز چهار کتابی که ره آورد همین دیدارش از روسیه و ایران است ، شناخت نامه تازه ای از او به دست ندادند. کتابی از او دوبار به فارسی ترجمه و چاپ شد: آدمها و آیینها در ایران: سفرنامه مادام کارلا

سرنا. ترجمه علی اصغر سعیدی. تهران : زوار ، 1362 ، 335رویه+عکس.

سفرنامه کارلا سرنا مردم و دیدنی های ایران. ترجمه غلامرضا سمیعی. تهران: نشر نو، 1363،

چهارده+431رویه+عکس.

شماری به نادرست پراکندند که اورسل orsolle همین کتاب را در سفرش به ایران (1882) همراه داشت. برخی وی را سرانا و سرینا نوشتند.

سرنا ، کارلا. آدمها و آئینها در ایران: سفرنامه مادام کارلا سرنا . ترجمه علی اصغر سعیدی. تهران: زوار ، 1362. سرنا از باکو به آبخوران / آبخورن رفت. از آنجا که بندر انزلی و رشت گرفتار بیماری واگیر بودند. دستپاچه و سبک بار با کشتی به بابل آمد (نوامبر 1877م/دهه نخست آبان 1256خ) با پشتیبانی دولت ایران دوسه روزه پازوار و بابل را دید سپس از راه آمل سوی تهران شد. در بایجون/بایجان مردی که از او به صوفی شیعی یاد شد به سراغش آمد. ناشناس دانا به فرانسه سخن می گفت و بخشی از نیاز سرنا را بجا آورد! برای نگارش فراز و فرود جنبش بابیه در مازندران ، با بزرگان بابی ، شیخی و مسلمان به گفتگو نشست. مازندران گردی وی از 20-55 ؛ داده های پراکنده اش از این سامان و دریایش در رویه های 62 ، 99 ، 104 ، 191-190 ، 204 ، 210 ، 255 ، 258-259 ، 270 ، 274 ، 278-279 ، 292 ، 301 ، 303 ، 310 .

+++++

شیل (1852م)

شیل ، ماری لئونورا Sheil ، Mary Leonora (؟- لندن 1869م) دخت استفان وولف از بزرگزادگان ایرلند. به همسری جستین شیل Sheil Justin درآمدودر سومین دوره ماموریت شوهرش با وی به ایران آمد (29 اکتبر 1849) . کمتر از 4سال در ایران گذراند. تاندازه ای فارسی آموخت. اواز نخستین کسانی است که از بابیان یادکرد. م.ر.شیل، با نگرداشت جایگاه شویش ، با بلندپایگان کشور نشست و برخاست داشت. شیل همچون همسرش، بدخواه ایران و ایرانیان بود. پس از بازگشت به انگلیس یادمانده هایش از ایران را نوشت. وی در نگارش کتاب از هم قلمی شوهرش بهره برد.

* Sheil, M.L., Lady. Glimpses of life and manners in Persia. With notes on Russia, Koords, Toorkomans, Nestorians, Khiva and Persia... 1856

حسین ابوترابیان کتاب را به فارسی برگرداند.

شیل، ماری . خاطرات لیدی شیل . " همسر وزیر مختار انگلیس در اوائل سلطنت ناصرالدین شاه". ترجمه حسین ابو ترابیان. تهران: نشر نو، 1362، 279 رویه * تهران: نشر نو، 1368 " چاپ 2 " ، 279 رویه. [نمایه پایانی کتاب کاستی دارد]. مری شیل در ژوئیه 1852 کوهستان لاریجان و اسک را دید رویه های 234-252. پراکنده از مازندران 52، 125، 130-131، 140، 210-212، 264، 269.

رویکردها- فارسی

- آدمیت ، فریدون . امیر کبیر و ایران . تهران: خوارزمی ، 1348 ، "چاپ 2" .
اتحادیه، منصوره (نظام مافی) . گوشه هایی از روابط خارجی ایران . (1280 – 1300) هجری قمری. تهران: آگاه ، 1355 .
- اعتماد السلطنه، محمد حسن . تاریخ منتظم ناصری . به تصحیح محمد اسماعیل رضوانی . تهران: دنیای کتاب ، 1367 .
3 ج .
- اعتماد السلطنه، محمدحسن . روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه . با مقدمه و فهرس ایرج افشار. تهران: امیرکبیر ، 1345 .
اعتمادالسلطنه، محمد حسن . مرآة البلدان . به کوشش عبدالحسین نوانی؛ میر هاشم محدث. تهران: دانشگاه تهران، 1367-1368 . 4 ج .
- اورسل ، ارنست . سفر نامه اورسل 1882 میلادی . ترجمه علی اصغر سعیدی . تهران: زوار ، 1353 .
بامداد، مهدی. تاریخ رجال ایران قرون 12-13-14 . تهران: زوار ، 1357 "چاپ 2" . 6 ج. [نام دیگر: شرح حال رجال ایران].
- برافروخته، علی محمد . عقاید بعضی دانشمندان درباره دیانت بهایی . بی جا: مؤسسه ملی مطبوعات امری ، بی تا .
بولارد، ریدر. نامه های خصوصی و گزارشهای محرمانه سر ریدر بولارد سفیر کبیر انگلستان در ایران. ترجمه غلامحسین میرزا صالح . تهران: طرح نو، 1371 .
- پرتو، افشین؛ کشور دوست ، علیرضا . یژوهش نامه "راهنمای یژوهش در تاریخ و جغرافیای گیلان" . تهران: پاژنگ ، 1369 .
- پور احمد جکتاجی، محمد تقی. فهرست توصیفی سفرنامه های انگلیسی موجود در کتابخانه ملی ایران. تهران: کتابخانه ملی ایران، 1355 .
- پور احمد جکتاجی، محمد تقی. فهرست توصیفی سفرنامه های فرانسوی موجود در کتابخانه ملی ایران. تهران: کتابخانه ملی ایران، 1355 .
- رابینو، ه. ل. دیپلماتها و نمایندگان کنسولهای ایران و انگلیس . ترجمه غلامحسین میرزا صالح. تهران: نشر تاریخ ایران، 1363 . [نام روی جلد : دیپلماتها و کنسولهای ایران و انگلیس] .
- رایت، دنیس . انگلیسی ها در میان ایرانیان . ترجمه اسکندر دلدن . تهران: نهال ، 1364 .
رهر، سعید. نگاهی دیگر به دیاری کهن . گزیده ای از 45 نوشتار . استکهلم: گردآورنده ، بهار 1376 .
- سمینو، بارتلمی . ژنرال سمینو در خدمت ایران عصر قاجار و جنگ هرات 1266-1236 هجری قمری . به کوشش منصوره اتحادیه (نظام مافی) ؛ سعید میرمحمد صادق. با مقدمه ژان کالمار. تهران: نشر تاریخ ایران ؛ انجمن ایران شناسی فرانسه در ایران ، 1375 .
- طاهری، ابوالقاسم. سیر فرهنگ ایران در بریتانیا یا تاریخ دوپست ساله مطالعات ایرانی. تهران: انجمن آثار ملی ، 1352 .
- فرهنگ خاور شناسان . تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه) ، 1373 - ج . - .

کرزن، جورج ناتانیل. ایران وقضیه ایران. ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی. تهران: علمی و فرهنگی، 1373 "چاپ 4". ج 2 .

گابریل ، آلفونس . تحقیقات جغرافیائی راجع به ایران . ترجمه فتحعلی خواجه نوری (نوریان) . تکمیل و تصحیح هومان خواجه نوری . تهران: ابن سینا ، 1348 .

گوبینو، کنت دو . گزارشهای سیاسی دوگوبینو از ایران . گردآوری آدریان دوریس هی تیه. ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی . تهران: جویا ، 1370 . [نام روی جلد: یادداشتهای سیاسی کنت دوگوبینو] .

محبوبی اردکانی، حسین . چهل سال تاریخ ایران . به کوشش ایرج افشار . تهران: اساطیر، 1368 . ج 3 .

محمود ، محمود . تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم میلادی . تهران: اقبال، 1328-1333+ تهران: اقبال، 1367، 8ج.

نصر، تقی. ایران در برخورد با استعمارگران. تهران: شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، 1363.

نوربخش ، مسعود . با کاروان تاریخ . تهران: ایرانشهر ، 1370 .

هدایت، مهدی قلی (مخبرالسلطنه) . گزارش ایران (بخش گزارش دوره قاجار و مشروطیت ، از جلد سوم و چهارم) . به اهتمام محمد علی صوتی. تهران: نشر نقره ، 1363 " چاپ 2 " .

+++++